

Bladmetamorfoses als beweging

Interview met Jochen Bockemühl

Het samenleven van insecten is fysiologisch niet te begrijpen, het gaat de gangbare natuurwetenschap te boven. Het is de eerste eigen onderzoeksvraag waaraan fenomenoloog Jochen Bockemühl (75) werkte. De eerste, maar niet de enige. In zijn lange loopbaan als bioloog heeft Bockemühl zich vooral beziggehouden met de samenhangen in het landschap, in de dierenwereld en in de wereld van de planten. Hij is de ontdekker van de bladmetamorfose als beweging, de vormverandering in de opeenvolgende bladeren aan een plant.

Bas Pedrolì

Landschapsecoloog

'Vanuit ons huis aan de rand van Dresden, waar ik opgegroeid ben, hadden we een schitterend uitzicht over het hele landschap. Wanneer ik uit school kwam, moest ik door een dal en weer omhoog naar huis. Er waren daar allerlei interessante dingen te zien en te vinden. In een verlaten steengroeve in de granietrotsen vond ik een hele wereld aan kleine dieren. Ik kwam dan ook vaak te laat op het middageten. Van kinds af aan ben ik bezig geweest met hagedissen, kikkers en insecten, dat was mijn wereld.'

Ik spreek met Jochen Bockemühl (1928), vele jaren medewerker van de natuurwetenschappelijke sectie aan het Goetheanum in Dornach, en van 1970 tot 1998 sectie-leider. Wij zitten bij hem thuis, niet ver van het Goetheanum in Oberdornach. Binnen hangen zelfgemaakte schilderijen aan de wand, er liggen kristallen en andere mooie stenen in een glazen kast, en op de grond wat kinderspeelgoed. Uit het raam op de bovenverdieping kijk je uit over Dornach, richting Frankrijk. Buiten sneeuwt het licht, maar boomklever en koolmees laten horen dat de lente er aankomt. Jochen spreekt met een vrij hoge, ietwat nasale stem, langzaam en bedachtzaam, maar soms onverwacht alert op vragen ingaand. Nu en dan springt hij op om koffie in te schenken of een toelichtend boek te halen. Ik vraag hem of hij die wereld van dieren in de steengroeve met anderen deelde.

'Mijn broers hadden daar minder belangstelling voor en bovendien was er een vrij groot leeftijdsverschil. Ik was de tweede van vijf broers en we scheidden allemaal ongeveer drieëneenhalf jaar. Mijn ouders waren allebei artistiek en hadden vanuit de reformbeweging na de Eerste Wereldoorlog een heel open houding. Ze vonden het leuk enorme kinderfeesten te organiseren, waarvoor het hele huis op zijn kop ging. Mijn vader was ingenieur en werkte als technisch directeur bij de trammaatschappij in Dresden. Hij deed verschillende uitvindingen die trams aanzienlijk comfortabeler en efficiënter lieten rijden. Mijn moeder was kunstschilder. Toen mijn ouders voor hun kinderen een goede school zochten, kwamen ze bij de vrijeschool uit, en van daaruit ook bij De Christengemeenschap. De school heeft mijn belangstelling voor de natuur slechts versterkt. De aandacht voor de fijnheid van de vorm bij het leren schrijven van de letters in de eerste klas bijvoorbeeld heeft me een eigenschap meegegeven die ik ook nu nog bij het waarnemen van planten en het landschap gebruik.'

'Toen ik tien jaar was moest ik bij het "Jungvolk", de padvindsters van de "Hitlerjugend", daar kwam niemand onderuit. De school werd in 1941 verboden en ik moest naar de staatsschool. Ik twijfelde of ik niet vóór het eindexamen van school zou gaan, ik wilde iets met dieren, oppasser in de dierentuin zijn of zo. Maar een vriend van mijn ouders, die hoogleraar zoölogie was, haalde me over om toch de school af te maken. Op de vrijeschool had ik goede vrienden, ik was een open kind. Op de staatsschool had ik nauwelijks echte vrienden, ik leefde in de wereld die ik uit mijn kindertijd had

meegekregen. Ook mijn ouders waren verbaasd dat ik zo weinig wilde vertellen over school.

In 1944 werd ik als vijftienjarige scholier bij het luchtafweergeschut ingezet, en later werd deze groep verplaatst naar Leipzig om de Leunafabrieken te verdedigen. Ik heb die tijd over me heen laten komen. Ik heb nog een keer een aquarium daar gemaakt met vissen erin, maar bij de eerste schoten schudde de barak zo dat het aquarium kapot viel. Ook nam ik een keer een kanarie mee die niet goed kon vliegen – dat zou niemand anders gewaagd hebben – maar een kameraad is er per ongeluk op gaan staan. Toen ben ik opgehouden daar mijn eigen wereld te willen scheppen.

Op 15 februari 1945 mocht ik daar weg, dat was na de nacht dat Dresden door bombardementen werd verwoest. Ik zag de stad vanuit de verte branden en ben meteen op weg gegaan naar huis. Ons huis was gelukkig niet zwaar getroffen. Maar mijn vader was in het centrum tijdens de bombardementen en heeft overleefd door in een blusvijver met ijsschotsen bescherming te zoeken voor de vlammen. We trokken in bij familie in Uffenheim, bij Würzburg in het westen van Duitsland. Vader werd gearresteerd omdat hij tegen een goede kennis een onvoorzichtige uitlating over Hitler had gedaan, en dat was verklikt. Tot het eind van de oorlog zat hij in de gevangenis.

Uffenheim werd aan het eind van de oorlog door de Amerikanen ingenomen. Ik werkte daar een tijdje in een bakkerij, maar kon toen van voorjaar 1945 tot aan de winter stage lopen op een traditioneel boerenbedrijf. Er waren karren met grote wagenwielen, er waren koeien en er werd gewerkt met paarden en ossen. Ik heb er enorm veel geleerd van het omgaan met deze dieren.

We konden echter niet in Uffenheim blijven en zijn toen naar Eppingen (bij Heilbronn) verhuisd. Daar heb ik een half jaar bij een timmerman gewerkt. Lente 1946 ging de vrijeschool in Stuttgart weer open. Ik ben daarheen gegaan en heb met de wederopbouw geholpen. In de herfst van 1946 werd mijn vader weer als directeur van de trammaatschappij in Dresden, dat in de Russische zone lag, aangesteld. Ook de vrijeschool werd weer geopend, zodat we allemaal weer naar Dresden terug konden. In 1947 heb ik eindexamen gedaan op de vrijeschool.'

'Ik ben in Dresden biologie en scheikunde gaan studeren. Zoölogie kon ik volgen bij de bevriende hoogleraar die me jaren daarvoor had overgehaald de middelbare school af te maken, aan de bosbouwacademie in Tarant, een stadje in de buurt. Ik ging daar te voet heen, een flink stuk door een prachtige vallei. Ik herinner me hoe ik op een zonnige dag heel sterk de stemming van die plek beleefde en de vraag in me opkwam hoe je de kwaliteit van de gehele samenhang die je zo waarneemt, kunt vatten. Het werd mijn streven in de biologiestudie om hier antwoord op te geven. Als extra vak wilde ik nog geologie nemen, en als voorbereiding hierop heb ik meegedaan aan opgravingen in een bruinkoolgroeve. We vonden daar schitterende skeletten uit het Tertiair van vroege zoogdieren, en libellen en kevers met prachtige glanzende dekschilden.

Na twee jaar studie werd de vrijeschool weer gesloten, ditmaal door de Russen, en omdat mijn vader erg verbonden was met de school, zijn we in de zomer van 1948 met het gezin naar West-Berlijn gevlucht, wat toen nog kon. Een half jaar later vond mijn vader een baan bij de trammaatschappij in Stuttgart en ik kon mijn studie vervolgen in Tübingen. Ik had een prof, Hermann Weber, die filosofisch onderlegd was, een zeer zorgvuldig morfologisch werkende insectenonderzoeker. Bij hem deed ik promotieonderzoek over springstaarten, een groep van bodemdieren waarover ik ooit iets gelezen had, maar tijdens de studie niets gehoord. Er bestond ook nog geen determinatie-boek voor. Ik heb met behulp van zelf in elkaar gezette apparaten meer dan honderd verschillende soorten gevonden in het natuurgebied waar Weber werkte, en kon de gestalte en kleur van de deze kleine diertjes (meest kleiner dan een millimeter) in relatie brengen tot hun leefwijze. Het was een dierecologisch onderzoek, zoals dat eigenlijk pas later gebruikelijk werd. Meestal volstond men met het opstellen van soortenlijsten. Maar aan een kentheoretische onderbouwing van mijn onderzoeks-resultaten kwam ik nog niet toe, dat bleef voor mij een onderzoeksvraag. Toen we met een aantal studenten een keer een forumdiscussie

hadden georganiseerd over de vraag wat een levend organisme eigenlijk is, formuleerde een van de geleerden uit het forum het oprecht zo: "Wat een levend organisme is weten we niet, dat is de opgave van de filosofie; wij kunnen slechts verschijnselen aan een levend organisme onderzoeken."

Ik wilde de zoölogie zo goed mogelijk bestuderen om vervolgens tot de echte samenhangen door te kunnen dringen. Er zijn zoveel ervaringen die in de wetenschap buiten beschouwing gelaten worden. Net als het wezen van een levend organisme kun je de stemming van een plek bijvoorbeeld met de gebruikelijke wetenschap niet vatten. Of, een andere vraag die bij me opkwam tijdens de geologie-excursies: wat doe je eigenlijk als je in het verleden kijkt? Terwijl je voor de waarneming in het heden moet zijn, moet je in de geologie juist het heden uitschakelen. Ik heb dat later uitgewerkt in de zin van een symptomatologische, in plaats van een fenomenologische benadering, zoals Rudolf Steiner dat ook voor geschiedenis heeft geformuleerd (1).'

'In Tübingen heb ik mijn vrouw Almut leren kennen, die uit Göttingen daarheen kwam vanwege de actieve antroposofische studentengroep waar ik sterk bij betrokken was. Zij studeerde biologie en Duits. We hebben samen een afstudeervak biologie gedaan. De vraag naar de antroposofie sluimerde al langer in me, ik had die als stemming al van thuis meegekregen. Zo herinner ik me dat mijn vader op vakantie met mijn oudere broer *De filosofie van de vrijheid* studeerde; ik zat erbij maar begreep er niet veel van. Na mijn promotie leek het aanvankelijk of er geen mogelijkheid bestond voor beroepsmatig antroposofisch natuurwetenschappelijk onderzoek. Op aanraden van Emil Bock ben ik toch op reis gegaan om in Dornach met Frieda Bessenich te gaan praten, die op het laboratorium voor bloedkristallisaties werkte. Zij bleek mij wel te kunnen gebruiken voor administratieve ondersteuning van het kristallisatiewerk. Het was de bedoeling om dat een jaar te doen, zodat ik me ook in de beoordeling van de kristallisatiebeelden kon inwerken. Dat ene jaar is uiteindelijk een verblijf van zevenenzeventig jaar aan het Glashaus geworden (het houten gebouw met twee koepels aan de noordzijde beneden het Goetheanum, waar de Natuurwetenschappelijke Sectie is ondergebracht). Ik mocht dan de helft van de tijd voor eigen onderzoek gebruiken, en eerst heb ik me gewijd aan insecten die staten vormen. Het samenleven van insecten in een "staat" is immers fysiologisch niet te begrijpen, het was voor mij een nieuwe uitdaging die de gangbare natuurwetenschap te boven ging. Maar ik heb heel gauw het zwaartepunt van mijn onderzoek naar de plantenwereld verlegd.'

'Toen ik in 1956 naar Dornach kwam, stond ik daar met mijn biologie betrekkelijk alleen. Maar ik vond in de projectieve geometrie, vooral in de persoon van Mario Hohwald, een enorme inspiratiebron voor mijn eigen onderzoek. De projectieve geometrie liet me zien hoe je met denkbewegingen vanuit de driedimensionale ruimte tot ervaringen kunt komen van een werkelijkheid – bijvoorbeeld een punt in het oneindige – die niet in voorstellingen is te vatten. De wiskunde kan weliswaar geen zintuigkwaliteiten doorgronden, maar kan wel bijdragen aan een denken dat toegang heeft tot een niet-zintuiglijke werkelijkheid. Zo is bijvoorbeeld bij een plant de vormverandering die tussen de opeenvolgende bladeren aan de stengel zich afspeelt niet zintuiglijk waar te nemen, maar kan via een innerlijke aanvulling worden ervaren. Goethe spreekt over de oerplant (een plant als idee, waarvan alle andere plantenvormen afgeleid kunnen vormen) als een vormende kracht, maar tegelijk als een potentie. De oerplant op deze manier gezien, is eigenlijk niet het ordeningssysteem waarvoor het begrip oerplant meestal wordt gebruikt, maar een waarnemingsorgaan dat uitgaat van datgene wat zintuiglijk te vatten is. Dit orgaan is in staat veranderingen in de bladvormen aan een plant zo te verbeelden, dat daarin een richting of een bepaald gebaar waarneembaar wordt, bijvoorbeeld een samentrekkend of een strekkend gebaar. Ik vond dat je op zo'n manier ervaringen op een ander niveau dan het zintuiglijke kon opdoen die in mijn ogen als volstrekt wetenschappelijk zijn te beschouwen, alleen niet met de wetenschap die we op dit moment hebben.

Zo kwam ik op de bladmetamorfose als beweging: de vormverandering in de opeenvolgende bladeren aan een plant. In het eerste nummer van het tijdschrift *Elemente der Naturwissenschaft* dat ik samen met Mario Hohwald in 1964 had opgericht stond al een artikel over de "bewegingsgestalte" van de plant. Je kunt de bladmetamorfose van een plant wel mooi afbeelden, de vormverandering in de bladeren kun je toch slechts door innerlijke activiteit ervaren, en daarmee introduceer je iets in het ken-proces dat de gangbare wetenschap eigenlijk niet kan gebruiken.

Vele experimenten heb ik met planten gedaan om hun verhouding tot het licht, tot de aarde zo te bestuderen, dat ik deze in de verschijning van de plant kon ervaren. Het licht is niet direct waar te nemen, maar uit zich bijvoorbeeld in de manier waarop een plant door de zon wordt beschenen. Het beeld van de plant laat vervolgens zien hoe deze lichtwerking in de vormtaal van de plant tot uiting komt als een kwaliteit die je lichtkwaliteit kunt noemen. Net als het licht kun je de bodem niet direct waarnemen. Of een bodem vruchtbaar is, zie je pas aan de plantengroei. Om daar vat op te krijgen heb ik ook het wortelpatroon van planten in speciale potten onder variërende omstandigheden bestudeerd. Dat leidde tot resultaten die zelfs gangbare wetenschappers enthousiasmeerden. Zo sprak een beroemd hoogleraar toen hij mijn uiteenzetting over de bladvormen bij de muursla in relatie tot licht- en bodemwerking gehoord had: "Ja, hier zie ik een voorbeeld hoe men de voor de wetenschap onoverbrugbare kloof tussen morfologie en fysiologie overwinnen kan!" Hij is daar weliswaar niet zelf op doorgegaan, maar hij had het in ieder geval gezien.

De metamorfosen in de bladvormen bij planten hebben me ook aanleiding gegeven om me bezig te houden met de elementen en ethersoorten. Het ging me er eigenlijk om een manier van kijken te vinden die recht doet aan de levensprocessen, die steeds ritmisch verlopen. Ik vond dat je elementen niet slechts als aggregatietoestanden moet beschouwen, maar dat je ieder element in de wereld alleen maar tegen kunt komen als je een bepaalde manier van kijken hebt ontwikkeld. Om iets te kunnen waarnemen als vast moet je de eigenschap van het vasthouden hebben ontwikkeld. Het vloeibare verschijnt daarentegen überhaupt niet concreet, het heeft bijvoorbeeld ook geen achterkant. Deze manieren van kijken methodisch uit te werken heb ik als een belangrijke opgave gezien. Ik heb daartoe vele oefeningen ontwikkeld om hiermee zelfstandig ervaringen op te doen. In je eigen verhouding tot de verschijnselen toont zich het wezen ervan. Het wezen ervaar je door de manier van benadering die het verschijnsel van je vraagt.

Een ander interessant aspect bij de vormen van planten is de invloed van het zaaitijdstip in het jaar. Vele zaaiproeven hebben we daartoe gedaan, en we hebben weinig bevestiging gevonden van de samenhangen die Maria Thun vond bij de onderzoeken die ten grondslag liggen aan haar *Zaikalender*. Veel interessanter was dat er een duidelijke relatie was met overerving van plantenvormen. Bij het *gewoon kruiskruid* bleek dat er duidelijke "jaargetijde-typen" waren, dat wil zeggen dat bij de zaden van de ene moederplant na kieming bepaalde spitsere of rondere vormen steevast eerder in het jaarverloop voorkwamen dan bij een andere moederplant. In iedere plant is het gehele spectrum aan vormen aanwezig, het komt alleen op verschillende manieren tot uiting.'

Ik vraag hem wat er in zijn leven nu minder goed is gelukt, maar hij antwoordt slechts in de richting van verder onderzoek dat de moeite waard zou zijn om uitgevoerd te worden. Hoewel hij in zijn woorden een uiterst degelijke indruk maakt, weet ik dat hij ook een andere kant heeft. Toen ik hem vijftien jaar geleden een keer op een excursie in Nederland meenam, bood hij meteen aan elkaar te tutoyeren, iets wat voor een stugge Duitse wetenschapper helemaal niet vanzelfsprekend is.

Het lijkt erop dat je vooral in de proeftuin met zaaiproeven en wortelbeelden bezig was, maar ik zie je ook nog voor me in het stikdonker met een grote vaart de heuvel opklauterend naar een zonsopgang aan de andere kant. Of tijdens een alpenexcursie onvermoeibaar planten aanwijzend die allemaal weer een eigen verhaal hadden.

'Wat ik beschreven heb zijn allemaal onderzoeken die we sinds de jaren zeventig samen

met studenten hebben uitgevoerd. Ik ben altijd veel naar buiten gegaan, zowel voor mijzelf als met studenten en tijdens excursies. Het waarnemen naar de natuur blijft voor mij een voorwaarde voor het ontwikkelen van een gezonde verhouding met de wereld. Later hebben we dat in het natuurwetenschappelijk studiejaar als standaard cursusonderdeel ingevoerd, en sinds de jaren tachtig ook in de cursussen van de zomeruniversiteit- en in de "oefenweken landschap". Deze hielden we eerst in de omgeving van Dornach, maar later in verschillende andere landen, en ook een keer in Dresden. Het was heel bijzonder om daar na de Wende weer terug te komen, en een heel open stemming te ontmoeten voor een fenomenologische benadering van de grote problemen in de landschapsplanning die de maatschappelijke omwenteling daar teweeg had gebracht.

Naast deze activiteiten was ik al in 1956 gevraagd om landbouwbijeenkomsten te organiseren om de onderling behoorlijk versplinterde groepen in de biologisch-dynamische landbouw weer bij elkaar te krijgen en hun verbinding met het Goetheanum te verbeteren. Sinds tweeëndertig jaar verzorgen we ook elke winter een cursus antroposofie voor boeren. Deze betrokkenheid bij de landbouw heeft me sterk geholpen ook begrip voor het landschap te ontwikkelen.'

'Dat ik interesse voor landschap kreeg, is eigenlijk heel logisch uit wat me eerder had beziggehouden. Een concrete aanleiding lag in de inrichting en het beheer van de gronden rond het Goetheanum in de jaren tachtig. Tegen de achtergrond van de afnemende biodiversiteit probeerden we een nieuwe benadering te vinden om op het landgoed groeiplaatsen uit te zoeken die een goed beeld van de omgeving geven. Deze plaatsen hebben we zo verzorgd, dat er ook zeldzamere planten kunnen groeien die voor de streek karakteristiek zijn. Zo hebben we bijvoorbeeld op een zuidhelling de ontwikkeling van een wijngaardflora nagestreefd, zodat daar ook de bostulp weer voor kan komen. Die groeit daar vandaag nog. In plaats van het vroegere parkontwerp hebben we op het landgoed meer de ecologische karakteristiek van het landschap opgezocht, zodat daarmee ook de spirituele oriëntatie van het Goetheanum tot uiting kan worden gebracht.

Een belangrijke gebeurtenis voor ons werk in het Glashaus was 'Grün-80', een openbare milieumanifestatie in Bazel waaraan wij met een tentoonstelling bij konden dragen. Van de catalogus die we daarvoor samenstelden (*Lebenszusammenhänge*) en waarin veel werk van studenten uit het studiejaar was opgenomen, zijn inmiddels meer dan 25.000 exemplaren verkocht. Er zijn bovendien vertalingen in het Nederlands, Engels en Fins verschenen. Dat was eigenlijk onze eerste grote publieksactiviteit.'

'In 1982 ben ik begonnen landschappen te schilderen, veelal met pastelkrijt, uit de herinnering, als waarnemingsoefening. Een paar jaar later was de zure-regen-problematiek in de bossen zo dramatisch dat ik geprobeerd heb die problematiek in het boekje *Stervende bossen*, een appèl aan ons bewustzijn, op een ander niveau te brengen. Ik kon daar ook veel schilderijen in opnemen. Als mijn belangrijkste opgave heb ik steeds gezien om wezenlijke ervaringen die anders als gevoelservaringen gezien worden, methodisch grijpbaar te maken. En dat kan ook op wetenschappelijke wijze, in die zin dat je iets voor de ander zó presenteert dat deze dezelfde weg kan gaan.

Met betrekking tot de planten die gebruikt worden bij de bereiding van de biologisch-dynamische preparaten zijn we op het ogenblik bezig om bewustzijn te ontwikkelen voor de omgeving van deze planten, zodat in de bedrijven de plaatsen opgezocht kunnen worden waar de planten uit zichzelf zouden kunnen groeien, in plaats van ze in bedden aan te moeten planten. De manier waarop je probeert een plant te leren kennen, sluit steeds aan bij ervaringen die je zelf aan de plant opdoet, net zo als ik dat eerder uitlegde bij de ervaring van de elementen. Daardoor herken je ook de plant en daartoe is een innerlijke betrokkenheid vereist. Dat is tegelijk ook het uitgangspunt voor het leren kennen van geneesplanten. Wat precies de werking is van de plek waar een bepaalde plant groeit is weliswaar moeilijk te vatten. Maar wanneer ik over een brandnetel of

duizendblad spreek, heeft ieder die deze soorten kent bepaalde ervaringen. Deze ervaringen zijn wezenlijk. Van de plant die hier fysiek groeit, straalt iets in de omgeving uit wat een heel specifiek zielenkarakter heeft. Deze astraliteit die van een plant uitgaat, is een realiteit die niet alleen voor mij belangrijk is, maar ook doorwerkt in de plek en in de uiteenlopende organismen die deze werking ondergaan.'

Lang niet alle antroposofen hebben de betekenis ingezien van de invulling die jij hebt gegeven aan de opgave van de natuurwetenschappelijke sectie, met een sterke nadruk op het waarnemen van de natuur als basis voor inzicht in de geestelijke wereld.

'In de kiem heb ik er altijd aanleg voor gehad om de grenzen te verkennen die je voor jezelf aanlegt als je op een bepaalde manier de wereld beschouwt, je deze bewust te maken en daarmee de mogelijkheid te ontwikkelen ervaringen aan de andere kant van de grens op te doen. Het heeft me steeds wat teleurgesteld dat dat in de antroposofie helemaal niet zo vanzelfsprekend is. Men denkt vaak dat je je, als je tot het geestelijke wilt komen, af moet wenden van de zintuiglijke wereld in het denken. Maar eerst is het nodig dat de zintuiglijke ervaring omgewerkt wordt tot een geestelijk waarnemingsorgaan. De antroposofische scholingsweg wordt vaak zo opgevat dat de weg tot geestelijk inzicht eindigt bij het waarnemen van de geestelijke wereld. Maar geestelijk inzicht dient uiteindelijk om het geestelijke in de wereld te ontdekken en herkennen! Interessant genoeg zijn de mensen die het meest conventioneel wetenschappelijk zijn ingesteld vaak het meest vatbaar voor gevoelsmatig visionaire ervaringen, die niet door het wakkere denken begeleid worden. Men meent met recht dat het gevoel veel verder in de geestelijke wereld reikt. Maar je moet goed onderscheid maken tussen kennis en illusionair bijgeloof. Het gaat erom met de helderheid van het bewustzijn het gevoel naar de geestelijke wereld te begeleiden, en niet het wakkere bewustzijn af te zwakken om open te worden voor de gevoelswereld.

Elementenwezens zijn eigenlijk te beschouwen als wezens die de zielenbetrekkingen van de mens met de wereld vertegenwoordigen. Ze werden daarom altijd als afgeleide menselijke gestalten voorgesteld, en zo kunnen ze ook oprecht door sommigen gezien worden. Maar als het nu voorgesteld wordt – en dat gebeurt op het moment veelvuldig – alsof mensen, die over elementenwezens spreken als hadden ze mensen ontmoet, verder zijn dan wij op onze moeizame antroposofische scholingsweg, dan is dat een vergissing uit onbegrip over de antroposofische weg tot inzicht. Rudolf Steiner heeft nooit gezegd dat men elementenwezens moet waarnemen, maar dat we ze iets moeten teruggeven. Hij gaf een keer het volgende voorbeeld: als je een vis op een bord geserveerd krijgt, zou je zijn vormen zo in je moeten opnemen dat je begrijpt hoe die ontstaan zijn in een met licht doorstroomd water, en dat de werking van zon en maan herkenbaar worden. Vergelijkbaar is het met een vogel in een kooi ten opzichte van lucht en licht. Je gaat hierbij uit van de op zichzelf staande waarneming, zoekt er door je denken de geestelijke aanvulling bij en voegt door je eigen innerlijke activiteit de wezens weer in de samenhang van de wereld. Bij de dode vis op je bord is die samenhang niet meer aanwezig. Dat denkend oefenen in samenhangen, dat geldt niet alleen voor dieren maar net zo goed voor planten of voor het landschap.'

'Tegenwoordig hebben de studenten steeds meer voorbeelden nodig om dergelijke samenhangen te kunnen begrijpen. Filosofie wordt al lang niet meer als nuttig gezien voor de natuurwetenschap. De studenten komen steeds meer in aanraking met een innerlijk nulpunt. Tegelijkertijd verkommeren de studiegroepen antroposofie uit tijdgebrek. Ook het natuurwetenschappelijk studiejaar aan het Glashaus heeft al jaren een minimaal aantal studenten. Maar ik heb de indruk dat er een enorme behoefte is aan iets levends, omdat het dodende van het huidige wetenschapsbedrijf merkbaar wordt. Daarbij heb je natuurlijk altijd het gevaar dat gevoelshelderziendheid als een op zich zelf staande verworvenheid nagestreefd wordt, in plaats van deze behoefte als een aanleiding te nemen voor het ontwikkelen van helder inzicht.'

Je sprak over de noodzaak om wezenlijke ervaringen die anders als gevoelservaringen gezien worden, methodisch grijpbaar te maken. Je zou kunnen zeggen dat het doen van dergelijke bovenzinnelijke waarnemingen op basis van een bewust gevolgde methodische weg, het leven in het wetenschapsbedrijf terug zou kunnen brengen. Denk je dat er in de gangbare wetenschap nog wel zo'n ommezwaai mogelijk is?

'Er zijn vele zorgwekkende ontwikkelingen in onze maatschappij op te sommen, maar ik zie dat die ook in zekere zin nodig zijn. Onze onderzoeksthema's in het Glashaus kwamen altijd van buiten! Ik laat me niet van mijn streven afbrengen een innerlijke weg te volgen. Er zijn eigenlijk steeds meer mensen die dat in het diepst van hun ziel ook inzien; het zijn er helaas nog maar weinig die ook daadwerkelijk een innerlijke weg gaan. Juist op dit punt wil ik ook actief bijdragen aan *Petrarca, Europese Academie voor de Cultuur van het Landschap* (2), een stichting die ontstaan is uit ons landschapswerk. Deze groep mensen heeft immers een belangrijke pedagogische opgave. Wanneer je je serieus wilt inzetten voor de steeds verder verloederende Europese landschappen, is een radicaal andere benadering nodig, een concreet opgepakte scholingsweg. Achter iedere voorstelling staat een onbewuste imaginatie, een onbewuste inspiratie. Het is de opgave je die bewust te maken en de normale menselijke gaven zo op nieuwe wijze in te zetten dat een verantwoordelijke omgang met het landschap mogelijk wordt.'

Noten (ga terug met de terugknop van uw browser)

1. Jochen Bockemühl: *'Der Aktualismus und die Entwicklung der Fähigkeit zum "Lesen im Astrallicht".'* In: Cornelis Bockemühl, *Erdentwicklung aktuell erfahren. Geologie und Anthroposophie im Gespräch*. Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart 1999.
2. www.petrarca.info.

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 61, maart 2003
© Antroposofische Vereniging in Nederland
www.antroposofie.nl